

- **שם המחקר:** "אהבה ללא גבולות?" - תפיסות עובדים סוציאליים ביחס לזוגיות של אנשים עם מוגבלות שכלית במסגרות דיור חוץ- ביתיות.
- **שנה:** 2020
- **סוג מחקר:** תזה
- **מס' קטלוגי:** 890-104-2018
- **שמות החוקרים:** חן בונדורבסקי- הימן בהנחיית ד"ר רוני הולר.
- **רשות המחקר:** בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית ע"ש פאול ברוואלד, האוניברסיטה העברית בירושלים.

### תקציר מנהלים

#### מחקר זה נערך בסיוע מענק מקרן שלם.

#### תמצית

מחקר זה מבקש לבחון את תפיסותיהם של עובדים סוציאליים ביחס לזוגיות של אנשים עם מוגבלות שכלית המתגוררים במסגרות דיור חוץ-ביתיות. שלוש שאלות מנחות את המחקר: (1) מהן התפיסות של עובדים סוציאליים לגבי זוגיות של אנשים עם מוגבלות שכלית? (2) מהן התפיסות של עובדים סוציאליים ביחס למדיניות הקיימת בארגוןם כלפי זוגיות של אנשים עם מוגבלות שכלית? (3) מהן דרכי ההתערבות של עובדים סוציאליים בנושאים הקשורים לזוגיות של אנשים עם מוגבלות שכלית?

המחקר נשען על הפרדיגמה האיכותנית. לצורך המחקר נערכו ראיונות חצי-מובנים עם חמישה-עשר עובדים סוציאליים אשר עובדים במסגרות דיור חוץ-ביתיות ואשר נדגמו באופן מכוון. הנתונים שנאספו נותחו בהתאם לעקרונות הניתוח התמטי.

במחקר יוצגו הנחות היסוד של העובדים הסוציאליים לגבי זוגיות של אנשים עם מוגבלות שכלית, תפיסותיהם לגבי השלבים השונים בזוגיות ותפיסת תפקידם ביחס לתחום הזוגיות בעבודתם עם אנשים עם מוגבלות שכלית במסגרות הדיור. בנוסף, הממצאים יאפשרו לזהות חסמים, ברמת הפרקטיקה והמדיניות, אשר מגבילים את היכולת של אנשים עם מוגבלות שכלית במסגרות דיור חוץ ביתיות לממש את שאיפתם לזוגיות.

#### תקציר

מחקר זה מבקש לבחון את התפיסות של עובדים סוציאליים ביחס לזוגיות של אנשים עם מוגבלות שכלית המתגוררים במסגרות דיור חוץ-ביתיות. על אף ההשפעה הרבה שיש לעובדים סוציאליים על תחום הזוגיות בחייהם של אנשים עם מוגבלות שכלית, בעיקר אלו המתגוררים במסגרות דיור חוץ-ביתיות, קיימת ספרות מחקרית מעטה בנושא בעולם בכלל ובישראל בפרט. מחקר זה ביקש לענות על החוסר הקיים, ולבחון את הסוגיה מתוך נקודת מבט של עובדים סוציאליים במסגרות דיור בהן מתגוררים אנשים עם מוגבלות שכלית. נקודת מבט זו, מאפשרת לנו להתבונן על מציאות החיים במסגרת הדיור כפי שהיא משתקפת בעיני העובדים הסוציאליים, על תפיסתם ביחס לזוגיות של אנשים עם מוגבלות שכלית, על ההזדמנויות והחסמים לקיומה של זוגיות בקרב הדיירים ועל פרקטיקות התערבות המופעלות על ידי אנשי המקצוע בנושאים הקשורים לזוגיות הדיירים.

שלוש שאלות מנחות את המחקר: (1) מהן התפיסות של עובדים סוציאליים לגבי זוגיות של אנשים עם מוגבלות שכלית? (2) מהן התפיסות של עובדים סוציאליים ביחס למדיניות הקיימת בארגוןם כלפי זוגיות של אנשים עם מוגבלות שכלית? (3) מהן דרכי ההתערבות של עובדים סוציאליים בנושאים הקשורים לזוגיות של אנשים עם מוגבלות שכלית? המחקר נשען על הפרדיגמה האיכותנית למחקר ובוחן את תפיסותיהם של חמישה-עשר עובדים סוציאליים המועסקים במסגרות דיור המיועדות לאנשים עם מוגבלות שכלית. דגימת משתתפי המחקר נעשתה באמצעות דגימה מכוונת, הכוללת הן את אסטרטגיית הדגימה על פי קריטריונים והן אסטרטגיה של כדור שלג. עם משתתפים אלו נערכו ראיונות עומק מובנים למחצה, אשר הוקלטו, תומללו ונותחו בהתאם לעקרונות הניתוח התמטי. מתוך הממצאים עולות שלוש תמות מרכזיות. התמה הראשונה, שמתמקדת בהנחות היסוד של העובדים הסוציאליים לגבי אופייה של זוגיות בקרב אנשים עם מוגבלות שכלית, מתארת את ההנחות הבסיסיות ביותר אשר מעצבות את תפיסותיהם של אותם עובדים. ההנחה הראשונה הנה שזוגיות היא זכות בסיסית של כל אדם, וכי אנשים עם מוגבלות שכלית הם בעלי זכות זהה לזוגיות ככל אדם אחר. ההנחה השנייה מתייחסת לכך שלצד הנחת היסוד אודות הזכות לזוגיות, בכל הקשור לאנשים עם מוגבלות שכלית, לזכות זו מתלווים סייגים. משמעות הטלת הסייגים היא כי הזכות לזוגיות הנה סובייקטיבית ותלויה מקרה והקשר. ההנחה השלישית דנה באופיה של זוגיות "אמיתית", וכיצד ניתן להבחינה מזוגיות שאינה כזו. ההנחה הרביעית מתייחסת למיקומו המרכזי של הרצון בזוגיות. הדבר בא לידי ביטוי בשני אופנים: האחד – העובדים הסוציאליים מטילים ספק ברצון הדיירים לזוגיות, וניכר כי לדעתם הרצון קשה לזיהוי. השני – כאשר ישנו רצון אבל הוא לא יכול לגבור על הסיכון שכרוך בזוגיות.

בתמה השנייה, שעוסקת בתפיסותיהם של העובדים הסוציאליים לגבי השלבים השונים בזוגיות, מתוארים חמישה שלבים מרכזיים בזוגיות: היכרות, זוגיות בחייומים, מגורים משותפים, מיסוד הקשר ופרידה. בשלב ההיכרות מציפים העובדים הסוציאליים את ההזדמנויות המצומצמות שיש לדיירי המסגרות להכיר בן/בת זוג, וכן את הקושי לשמור על קשר כאשר אדם מכיר בן/בת זוג ממסגרת מרוחקת. בהתייחסותם למימוש הזוגיות בחייומים-יום, עולות מספר סוגיות וחסמים אשר המרכזיים בהם התמקדו בגישה לפרטיות, במיניות ובשליטה על הזמן המשותף של בני הזוג. בהתייחסותם למגורים משותפים, מתואר כי כמעט לא קיימות דירות עבור זוגות המעוניינים במגורים משותפים. יתר על כן, ברוב המסגרות בהן קיימת בכל זאת אפשרות עבור זוג להתגורר יחד, המגורים אינם בדירה פרטית משלהם, אלא עם זוגות/אנשים נוספים. בהמשך, שלב מיסוד הקשר, ובפרט הבאת ילדים לעולם, נתפס בעיני העובדים הסוציאליים כמורכב וכבעייתי ביותר. ההתמקדות של המראיינים היתה בעיקר בחששות הרבים מהבאת ילדים לעולם. השלב האחרון הנו שלב הפרידה. בשלב זה, משתתפי המחקר מתארים את הפרידות והחזרות המרובות המאפיינות את הזוגיות של אנשים במסגרת הדיור, וכן מצב בו בני הזוג נאלצים להתגורר יחד לאחר פרידה. עוד נמצא במסגרת תמה זו כי ישנם עובדים סוציאליים שמתחו ביקורת על המצב הקיים ועל החסמים המאפיינים את מימוש השלבים השונים, ויש שקיבלו את המצב כמובן מאליו ללא ניסיון לשנותו ולאתגר.

מהתמה השלישית ניתן ללמוד על תפיסת העובדים הסוציאליים את תפקידם המרכזי בתחום הזוגיות של האנשים המתגוררים בדיור. התפקיד הראשון שעולה מהראיונות הוא תיווך. התיווך בא לידי ביטוי בתיווך בין האדם לנושא הזוגיות, תיווך בין בני הזוג, תיווך בין בני הזוג לצוות הדיור ותיווך בין האדם/הזוג למשפחה. התפקיד השני שעלה הוא פיקוח. נדמה כי לעובדים הסוציאליים הנחת יסוד לפיה, זכותם וחובתם מתוקף סמכותם, לפקח על הזוגיות של הדיירים ולווסתה. תפקיד זה הנו משמעותי ומורכב, וכן מעורר דילמות רבות בעבודתם של העובדים הסוציאליים. פרק הדיון דן בעיקר הממצאים בראי הספרות המקצועית. פרק זה מתמקד בשלושה נושאים עיקריים. הראשון, עוסק בשיח הזכויות ובהסתייגות לגבי הזכות לזוגיות בקרב אנשים עם מוגבלות שכלית. השני מתמקד בהזדמנויות

ובאתגרים במימוש הזכות לזוגיות לאורך שלביה השונים. השלישי דן במתח שבין תמיכה לשליטה בתפקידם של העובדים הסוציאליים בדיוור. מתוך הדיון הנ"ל עולות מספר תובנות מרכזיות. ראשית, תפיסתם של מרבית העובדים הסוציאליים את השלבים השונים בזוגיות וכן את תפקידם כמתווכים וכמפקחים על תחום זה במסגרות הדיוור, מתבססת בין היתר על תפיסתם את האופן בו זוגיות צריכה להיראות. במילים אחרות, תפיסה זו מניחה את קיומה של תבנית "אמיתית" לזוגיות. ההנחה לגבי תבנית זו, מוצגת בדיון לאור "עקרון הנורמליזציה". שנית, בדיון מוצגת תפיסת העובדים הסוציאליים ביחס לחסמים האישיים לצד החסמים הסביבתיים המשפיעים על אופן מימוש הזוגיות במסגרות הדיוור. מימוש הזוגיות מכיל היבטים כמו היכרות, פרטיות, מיניות, שליטה על זמן משותף ועוד. הדיון בחסמים אלו מוצג תוך התייחסות למושג "מוסד כוללני" וכפועל יוצא מכך, דן במשמעות שיש למסגרת הדיוור בעיצוב האפשרות לזוגיות. שלישית, מתואר המתח שבין הרצון ותחושת האחריות של העובדים הסוציאליים להגן על הדיירים, לבין זכותם של אנשים עם מוגבלות שכלית לחופש בחירה, גם אם הדרך כרוכה בעשיית טעות. מתח זה מתקשר הן לתפיסה לגבי מיקומו המרכזי של הרצון בזוגיות, הן לצורך של העובדים הסוציאליים לוודא כי אכן קיים רצון, הן לחששות לגבי ניצול ופגיעה בזוגיות והן לתפיסת תפקידם כמתווכים וכמפקחים על הזוגיות.

לממצאי המחקר ולמסקנות הנובעות מהם, תרומה פוטנציאלית לתאוריה, לפרקטיקה ולמדיניות. ברמת התאוריה, מחקר זה שופך אור על החסמים השונים המונעים מאנשים עם מוגבלות שכלית המתגוררים במסגרות דיוור מלממש את זוגיותם, כמו גם על תפיסתם המורכבת של העובדים הסוציאליים ביחס לנושא זה. ברמת הפרקטיקה, ממצאי המחקר מאפשרים לקדם הכשרה ושיח מקצועי בנושאים משמעותיים ומאתגרים, כגון: הזכות לזוגיות, הזכות לפרטיות, הזכות לטעות ועוד. ברמת המדיניות, ממצאי המחקר יכולים לשמש קובעי מדיניות בבואם לקדם את המטרה של מימוש הזכות לזוגיות בקרב אנשים עם מוגבלות שכלית. כפי שעולה מממצאי המחקר, על מנת לממש מטרה זו, על קובעי המדיניות לתת את הדעת לחסמים הרבים – ישירים ועקיפים – המשפיעים על מימוש הזכות לזוגיות בקרב אנשים עם מוגבלות שכלית במסגרות הדיוור.

## **שיטת המחקר**

שיטת ביצוע המחקר הנה איכותנית.

המחקר בחן את עמדותיהם של עובדים סוציאליים אשר עובדים עם אנשים עם מוגבלות שכלית מעל גיל 18. לצורך בחינה זו נערכו ראיונות עם חמישה-עשר עובדים סוציאליים אשר עובדים במסגרות דיוור של אנשים עם מוגבלות שכלית מעל גיל 18. משתתפי המחקר נדגמו באמצעות דגימה מכוונת, הכוללת הן את אסטרטגיית הדגימה על פי קריטריונים והן אסטרטגיה של כדור שלג (שקדי, 2003).

איסוף הנתונים נעשה באמצעות ראיון חצי מובנה אשר נערך על בסיס מדריך ראיון שהוכן מראש (נספח 2 בדוח הערכה המלא). ראיון זה איפשר מיקוד, על ידי תיחום הסוגיות הכלליות שנחקרו. כמו כן, הוא איפשר גמישות ובכך נתן הזדמנות למראיינים להעלות נושאים נוספים החשובים להם. (Patton, 2002) מדריך הראיון נבנה על סמך סקירת הספרות בתחום. הראיונות נערכו במקום שנבחר על ידי המראיינים לנוחיותם ונמשכו שעה עד שעה וחצי. הראיונות בוצעו על ידי החוקרת והתקיימו בשפה העברית.

## **ממצאים עיקריים ודיון**

מחקר זה ביקש לבחון את תפיסותיהם של עובדים סוציאליים ביחס לזוגיות של אנשים עם מוגבלות שכלית. ניתוח הממצאים שעלו מתוך חמישה-עשר הראיונות עם עובדים סוציאליים המועסקים במסגרות דיוור שונות, העלו שלוש

תמות מרכזיות. התמה הראשונה התמקדה בהנחות היסוד של העובדים הסוציאליים לגבי אופיה של זוגיות בקרב אנשים עם מוגבלות שכלית. התמה השנייה עסקה בתפיסותיהם של העובדים הסוציאליים לגבי השלבים השונים בזוגיות: היכרות, זוגיות בחיי היום-יום, מגורים משותפים, מיסוד הקשר ופרידה. מהתמה השלישית ניתן ללמוד על תפיסת העובדים הסוציאליים את תפקידם בתחום הזוגיות של האנשים המתגוררים בדוור, כאשר התפקידים המרכזיים שעלו הנם תיווך ופיקוח. מתוך תמות אלו, ניתן ללמוד על תפיסותיהם של העובדים הסוציאליים לגבי זוגיות של אנשים עם מוגבלות שכלית, על תפיסותיהם ביחס למדיניות הקיימת בארגונם כלפי זוגיות של אנשים עם מוגבלות שכלית ועל דרכי ההתערבות שלהם בנושאים המתקשרים לזוגיות של אנשים עם מוגבלות שכלית.

## המלצות למחקרי המשך

מחקר זה התמקד בזוגיות של אנשים עם מוגבלות שכלית מתוך נקודת מבטם ותפיסת עולמם של העובדים הסוציאליים. אוכלוסיית המחקר הייתה עובדים סוציאליים במסגרות דוור של אנשים עם מוגבלות שכלית. מחקר המשך אפשרי יעסוק בתפיסותיהם של אנשים עם מוגבלות שכלית ביחס לנושא. מחקר שכזה, אודות תפיסותיהם של זוגות המתגוררים במסגרות דוור חוץ ביתיות, נערך על ידי נוימן ורייטר (2015), עם זאת אין כמעט מחקרים בישראל אודות תפיסתם לגבי הנושא. כמו כן, מעניין יהיה לחקור גם את תפיסותיהם של זוגות עם מוגבלות שכלית שאינם מתגוררים במסגרות דוור, ובתוך כך לעמוד על ההבדלים בתפיסות בנושא הזוגיות בין זוגות המתגוררים בקהילה לבין זוגות המתגוררים במסגרות דוור. מחקרים שכאלו יאפשרו לשפוך אור נוסף על ההזדמנויות והחסמים בתחום הזוגיות שמביאים עמם המגורים במסגרות הדוור, כמו גם על הפערים בתפיסות בין אנשי המקצוע לבין קהל לקוחותיהם: אנשים עם מוגבלות שכלית.

כוון מבטיח נוסף הוא עמדותיהם של קובעי מדיניות ביחס לזוגיות של אנשים עם מוגבלות שכלית. גם בתחום זה, אין כמעט מחקרים בישראל. כמו כן, מחקרים רבים בעולם מתייחסים בעיקר לעמדות לגבי מיניות ולא לגבי הזוגיות כמכלול. ממחקר זה וממחקרים בעולם, שהתמקדו בעמדות של אנשי צוות בנושא מיניות של אנשים עם מוגבלות שכלית, עולה כי המדיניות בנושא הנה עמומה, וההנחיות על פיהן אנשי הצוות מתבקשים לעבוד אינן ברורות. יתר על כן, ממצאי המחקר העלו שורה של חסמים ברמת המדיניות, כמו המרחב המצומצם לפרטיות והיעדר אפשרויות רבות למגורים משותפים. לאור כל זאת, חשוב יהיה לבדוק את עמדותיהם של קובעי המדיניות.

- [לפריט המלא](#)
- [למאגר המחקרים של קרן שלם](#)
- [למאגר כלי המחקר של קרן שלם](#)